

Березянюк Т.В., к. е. н., доц.
Кафедри економіки, обліку та фінансів
ІПДО НУХТ

Проблеми конкурентоспроможності підприємств України
(опубліковано Наукові праці НУХТ, 2006.- Ч.3.- № 19. – с.5-8)

Анотація. Статтю присвячено проблемам пошуку інструментів забезпечення конкурентних переваг у реальному секторі економіки. Пошук стратегії конкурентоспроможності національної економіки обґрунтовано необхідністю вийти з кола ресурсних обмежень. Необхідність розробки та галузевої деталізації стратегії забезпечення конкурентоспроможності української економіки актуалізується сучасним станом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Ключові слова. Конкурентоспроможність, цінова конкуренція, стратегія конкурентоспроможності, розподіл інвестицій, монетарний та фіскальний вплив.

Березянюк Т.В., к.э.н., доц.
Кафедра економіки, учета и финансов
ИПДО НУХТ

Проблемы конкурентоспособности предприятий Украины

Аннотация. Статья посвящена поиску инструментов обеспечения конкурентных преимуществ в реальном секторе экономики. Поиск стратегии конкурентоспособности национальной экономики обосновано необходимостью преодоления ресурсных ограничений. Необходимость разработки и детализации отраслевой стратегии конкурентоспособности привязан к влиянию внешних и внутренних факторов.

Ключевые слова. Конкурентоспособность, ценовая конкуренция, стратегия конкурентоспособности, распределение инвестиций, монетарное и фискальное воздействие

Berezianko T., Associate of professor, PhD,
Institute of Postgraduate Education NUFT

Problems competitiveness of enterprises Ukraine

Abstract.

The article is devoted to the problems of search tools to ensure competitive advantage in the real economy. Search strategy for national economic competitiveness reasonably need to get out of range of resource constraints. The need

to develop detailed sectoral strategy and ensuring the competitiveness of the Ukrainian economy updated current state of external and internal factors.
Keywords: Competitiveness, price competition, competitive strategy, distribution investments, monetary and fiscal impact.

Сучасний рівень розвитку світового ринку вимагає переорієнтації уваги з базових конкурентних переваг сконцентрованих навколо ресурсно - географічних аспектів, використання яких притаманне для ведення господарчої діяльності на ринку екстенсивного зростання, у бік розвитку інтенсивних важелів економічного впливу, орієнтовану на створення, використання та збереження стратегічних переваг у секторі.

Між тим, темпи інноваційного та науково-технічного розвитку є недостатніми для переходу з використання ресурсно-цінових екстенсивних важелів зайняття сектору до стратегічних.

Доповідь “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2005 році” визначає наступні складові національної стратегії розвитку конкурентоспроможного підприємництва:

1. формування стабільного конкурентного середовища
2. активізація інвестиційної діяльності
3. впровадження податкових стимулів розвитку.
4. стимулювання інноваційної діяльності

Нажаль, побудова стратегії, яка має забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, досі не має відповідного наукового обґрунтування, належного методичного забезпечення, через що не здійснюється як система цілеспрямованих заходів, як система дій на всіх рівнях управління державою та економікою.

Розробка та послідовне втілення стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки дозволить Україні вийти з кола ресурсних обмежень та примусових сполучень. Необхідність розробки та галузевої деталізації стратегії забезпечення конкурентоспроможності української економіки актуалізується сучасним станом зовнішніх та внутрішніх чинників, до найбільш впливових з яких насамперед можна віднести:

- підготовку до вступу у СОТ, регуляторні та обмежувальні правила якої потребують значної переорієнтації у методах впливу, дієвих чинниках та мотивації підприємницької діяльності;
- орієнтація України на посилення інтеграційних процесів з ЄСП;
- оперативна та адекватна реакція на кон'юнктуру світових ринків з урахуванням середньо - та довгострокової перспективи;
- потреби захисту внутрішнього ринкового середовища від наявних процесів недружнього поглинення та майбутніх послаблень захисних можливостей господарчого простору.

Реалізація цього завдання потребує певного перехідного періоду, впровадження наступності моделей, що забезпечить цілеспрямоване втілення стратегії, перший етап якої можна назвати “стратегією адаптації”. Загальна

модель забезпечення конкурентоспроможності української економіки має базуватися на поєднанні двох блоків:

1. створення системи захисту внутрішнього ринку;
2. впровадження моделі забезпечення конкурентоспроможності на базі інтенсивних чинників її формування.

Формування середовища сучасної конкурентної поведінки господарчих суб'єктів передбачає збалансоване застосування декількох тактик одночасно: інвестиційної привабливості та монетарної регуляції; інновації у виробництві; зовнішньоторгівельної експансії; соціальної політики мотивації, - скріплені системним державним регулюванням.

За 14 попередніх років проведення ринкового реформування економіки України сучасний баланс галузей господарчого устрою держави суттєво змістився у бік низькотехнологічних галузей: насамперед, паливно-енергетичного комплексу, чорної та кольорової металургії. Тільки за 1991–1999 роки частка базових галузей зросла з 17,3% до 53,7%. Таке зрушення відбувалось за рахунок зменшення частки галузей кінцевого споживання: легкої та харчової промисловості. Їх частки змінились відповідно: легка – з 12,3% до 1,4%, харчова – з 24,4% до 15,2%. За означений період відбулося стрімке зростання виробництва продукції з низькою часткою доданої вартості, що створило ситуацію недостатності фінансового ресурсу у державному кошторисі, які могли бути направлені на розвиток, інновації та стимулювання наукоємного виробництва. Переважна більшість дослідників, які аналізували роки спаду економіки держави, серед чинників, що викликали до життя глибокі структурні зрушення та диспропорції, називають, перш за все:

- недостатність платоспроможного попиту як у господарчому, так і у споживчому секторах (особливо відзначений період з 1994 р. по 1998 р.);
- недостатність інвестиційного ресурсу (за даними IFC 80% потреб у інвестресурсі українські виробники покривають за рахунок власних коштів, 16–18% – за рахунок інвестицій та кредитів, 2% – державна допомога);
- витратність національного виробництва;
- висока монополізація вітчизняного ринку.

Період формування **потужного** національного власника супроводжувався декількома пов'язаними процесами. Перш за все – виведення із конкурентного середовища більшості претендентів, які у період стрімкого розгортання приватизаційних процесів та становлення рангів та ніш у ринку, були відсторонені від засобів та інструментів.

Мова йде про доступ до фінансового ресурсу, стратегічно важливої інформації та організаційно – адміністративних чинників впливу та сприяння бізнес процесам. Якщо за перші роки найбільш дієвим із них треба визнати саме доступність до своєчасної інформації та сприянню, то на сучасному етапі – переважне значення, безсумнівно, належить фінансовому ресурсу. Тому вплив жорсткої монетарної політики важко не помітити. Сам по собі цей інструмент є аморфним будь до якого процесу, але у комплексі з адміністративною складовою – це непереборна перешкода рівності умов конкуруючих суб'єктів. Ініціація цього процесу відноситься до 1992 року, коли

основним завданням держави був обраний напрямок “лобіювання інтересів найбільшого платника податків”. Результатом втілення цього напрямку стала ситуація різкого міжгалузевого розширення, формування монопольно-олігархічних структур та вихід останніх у законодавчу сферу.

В економіці України стратегія створення потужного конкурентоздатного господаря перейшла до свого другого етапу у 1998 році, який запам’ятовується різкою девальвацією гривні. Після дворічного (1995–1997 р.р.) ревальваційного підйому більш, ніж на 30%, трикратний спад :на 81% – 1998р., та ще на 52% – у 1992 р. Причина, що обумовила впровадження такої непопулярної міри одна – держава перейшла до II – ї стадії реалізації програми: створення конкурентоспроможного виробника. Штучне створення надлишку фінансового ресурсу, але не за рахунок державних інституцій, а за рахунок виробників, які працювали на внутрішньому ринку обумовило привабливість експортної орієнтації, стимулювало зміну пріоритетів у внутрішньодержавному розподілі в бік виключно цінової конкуренції. Наступним кроком став перехід до політики “нішевого” протекціонізму, яка викликала до життя рентний засіб реалізації цінових переваг у конкурентній боротьбі за контроль над ринком.

Цей висновок підтверджується аналізом маси грошей у монетарному середовищі: у 1994—1995 р.р. – скорочення на 27% грошової маси МЗ, (з урахуванням інфляції), змінене на її стрімке зростання у 1997 р. на 22%. Відзначимо, що поліпшення забезпеченості грошовою масою не компенсувало монетарного голоду попередніх років.

Саме фактор цінової конкуренції був використаний для інтенсифікації входження українських виробників у міжнародне ринкове середовище. Для цього у 2000 році склалися сприятливі умови у експортних галузях (металургія, хімія, нафтохімія). Але треба звернути увагу на те, що найбільш ефективно використали можливість ті структури, які за попередні роки створили найбільш повні виробничі ланцюжки.

Характерною рисою після **девальваційного** періоду стало збільшення ваги цінового фактору забезпечення конкурентоспроможності. Темпи приросту експорту у період після 2000 року у 1,5 рази перевищили темпи зростання промислового виробництва та більш, ніж у 3 рази – зростання ВВП, зовнішньоторговельний оборот України досяг рівня 90% ВВП. Але експортна модель зростання була орієнтована виключно на сировинні сектори і не передбачала підтримки інших галузей економіки. У наступні 2 роки експортна модель трансформувалася у модель споживчу, але, знов таки, не підтримана адекватною інвестиційною діяльністю та програмною підтримкою з боку держави. Поліпшення світової кон’юнктури дещо подовжило строк життя цієї моделі та на 2–3 роки (до 2003 р.) відродило експортну модель. Нагадаємо, що експортна та споживча моделі базуються на цінових перевагах і нехтують інвестиційно-інноваційною спрямованістю розвитку. Треба пам’ятати, що без нарощування капітальних вкладень в основні фонди та впровадження прогресивних технологій резерви цінової конкурентоспроможності будь-якої галузі: чи то металургія, чи то хімія – будуть швидко вичерпані.

Харчовій промисловості всі роки незалежності належало 1–ше, згодом - друге місце по інвестосприйняттю. Виконуючи роль реципієнта інвестиційного ресурсу як зовнішнього, так і внутрішнього, харчова промисловість потужно відновлювала свій ринок, що дозволило їй демонструвати, особливо в останні роки, значний експортний потенціал. Але експортний потенціал харчової промисловості підпадає під вплив факторів високого ризику. Адже 3/4 експорту галузі здійснюється у країни СНД. Швидкоплинність ситуації достатньо ілюструє ситуація, яка склалася у експорті “солодкої” групи товарів. У історичному контексті проблема пройшла наступні етапи:

- пільгова поставка цукру до СНД у **межах** міждержавної угоди;
- виключення цукру із списку товарів, включених до міждержавної угоди, та перехід СНД на переважне користування цукром після переробки сирцю та тростинним цукром;
- перехід на торгівлю солодкою групою замість цукру-піску та виключення СНД 28 найменувань солодкої групи із списку вільної поставки;
- заборона імпорту у СНД карамельної та шоколадної групи.

Сучасна відповідь українських виробників на цей крок – переміщення технічних потужностей на територію СНД.

Динаміка розвитку експорту цукру та кондитерської групи демонструє методи захисту власного конкурентного простору у СНД, наявність чіткої, послідовної та регулярної аналітичної роботи, тобто саме того, що відсутнє у нашій державі. Конкурентна політика України справляє враження “відповідаючого”, тобто за відсутності власної лінії приходить доводиться “відбивати” наступальні удари конкурентів.

Визнано, що привабливість для інвестицій та здатність до розвитку напряму залежать від рівня прибутковості. На частку базових галузей промисловості (металургія та металообробка, хімія та нафтохімія, добувна промисловість, виробництво та розподіл електроенергії, газу та води) припадає приблизно 76% прибутків промисловості. Таким чином, на решту галузей, наближених до кінцевого споживання, які саме і повинні складати основу використання чинників конкурентоспроможності, залишається 24% прибутку підприємств промисловості. При цьому, порівняно з попередніми роками, у 2004 р. частка харчової промисловості знизилась з 10,8% до 7,8%. Відповідно і ранг галузі у залученні інвестиційних коштів змінився з 1 місця, або 21% у 1998 р., до 4 місця, або 14% у 2004 р. Посилився рівень інвестування за рахунок власного капіталу. За даними IWF 80% інвестицій здійснюються за рахунок власних коштів підприємств. Вочевидь, одним із факторів стримування розвитку іноземного інвестування є зростання ваги фактора збитковості. За оцінками аналітичних інституцій, 12% збиткових підприємств знаходиться у харчовому секторі. Хоча за цим показником загальна ситуація у національному господарстві не виглядає позитивною (табл. 1).

Таблиця 1

**Рівень збитковості підприємств окремих галузей економіки України
(2000–2004 р.р.), %**

Види діяльності	2000	2001	2002	2003	2004
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	34,5	42,6	48,2	42,3	34,1
Промисловість	42,2	41,1	41,8	39,9	39,3
Будівництво	40,0	36,5	37,9	35,7	34,5
Торгівля	36,3	36,3	35,7	34,7	28,7
Ремонт	44,1	44,4	43,0	41,9	29,3
Фінансова діяльність	38,8	37	37,3	33,8	26,3
Нерухомість, оренда	32,3	35,7	37,3	37,2	36,0
Всього	37,7	38,2	38,8	37,2	33,7

Збереження значної кількості збиткових підприємств перешкоджає формуванню прозорого конкурентного середовища. Розв'язання цієї проблеми пов'язане з питанням детінізації капіталу.

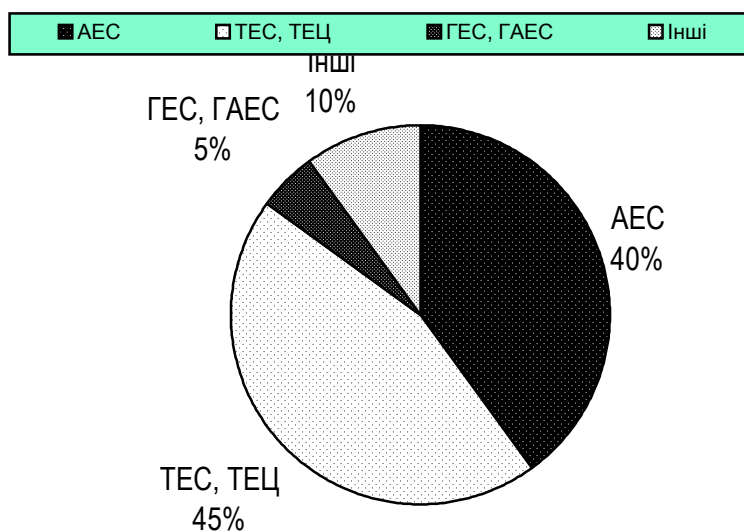
У 2004 р. 30% інвестицій в обробну промисловість (17,7% усіх промислових інвестицій) надійшли у харчову промисловість. Галузь виробляє 15,1% промислової продукції України, потребує відносно незначних за обсягом на 1 господарчу одиницю капіталовкладень і відрізняється високою швидкістю обороту капіталу та поверненням інвестиційних вприскувань.

Саме тому, незважаючи на деяке зниження темпів та обсягів інвестування (21% – у 2000 р. і 14,1% у 2004 р.) харчова промисловість значно випереджає такі галузі, як машинобудування (2000 р. – 5,4%, 2004 р. – 5,7%) та енергетику (11,7% – 2000 р., 14,1% – 2004 р.).

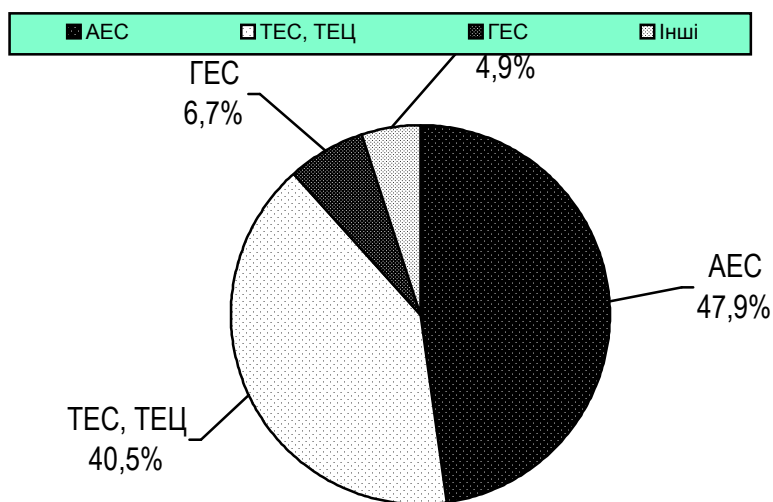
Важливість чинників швидкості повернення інвестиційних вкладень підтверджує і те, що капіталовкладення у харчову промисловість більш, ніж удвічі перевищує отриманий у галузі прибуток. В умовах фактичної відсутності організаційних та державних стимулів і програм інвестиції спрямовують, насамперед, у ті види економічної діяльності, що мають високу ліквідність, швидкість окупності, нижчий рівень ризикованості та залежності від політичного впливу та кон'юнктури.

Незважаючи на погравлення темпів капіталовкладень у металургії та машинобудуванні, в цілому за результатами 2004–2005 р.р. суттєвого виправлення розподілу інвестицій у міжгалузевому контексті не відбулося. Навпаки, отримані інвестиційні ресурси у високоприбуткових галузях відкачуються до вторинних з точки зору національного управління господарством секторів економіки: торгівлі, операцій з нерухомістю, транспорту. Цей процес здійснюється на двох рівнях: через децентралізовані фінансові інструменти та через фіскальні механізми (бюджетний перерозподіл у сфери: охорони здоров'я, держуправління, культуру, комунальні послуги). Таким чином, проблема бюджетного перерозподілу, її уклін в бік стримування соціальної напруги, заважає сконцентруватися та питанні виправлення структурних перекосів, що в свою чергу, заважає нарощуванню обсягів отримання прибутків від роботи національної економіки та підвищенню ефективності інвестиційних капіталовкладень.

Спорідненою проблемою реформування для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості є скорочення частки підприємств, які займаються впровадженням інновацій. Питома вага таких підприємств знизилась за останні 10 років майже вдвічі: 22,9% – 1995 р.; 12,3% – 2004 р. Основні зусилля інноваційної діяльності в Україні спрямовані на вирішення проблеми матеріало – та ресурсоемності виробництва. Сучасний оберт газової проблеми для економіки держави примушує переважну більшість зусиль спрямовувати на зниження енергоємності. Енергозалежність України від північного сусіда важко не помітити. Структура виробництва електроенергії в Україні виглядає таким чином:

Структура потужностей (2005 р.)

Структура виробництва електроенергії

Справляє враження той факт, що 30% сировини для АЕС забезпечується власними можливостями, у структурі вироблення електроенергії ТЕС – 51%

отримується за рахунок використання газу. Постачальниками енергоресурсу на 70% для АЕС та 49% для ТЕС є Росія та Туркменистан (газ).

Негативний вплив на конкурентоспроможність високого рівня матеріало – та енергозалежності українського виробництва компенсується за рахунок низької заробітної плати та високою інтенсивністю використання робочої сили (не будемо ототожнювати з ефективністю її використання, продуктивністю праці та повнотою завантаження робочого часу). Матеріальний вимір вартості праці, встановлений в Україні, руйнівним чином впливає на систему мотивації і через це не виконує своєї регулятивної функції: забезпечення безпеки, гарантії відтворення життєздатності, платоспроможності та забезпечення добробуту громадян.

Сучасні механізми конкуренції стимулюють увагу до місткості внутрішнього ринку, який значною мірою залежить від платоспроможності та соціальної захищеності кінцевих споживачів. Низька заробітна плата обмежує внутрішній попит на національну продукцію і, з стратегічної точки зору, є негативним чинником впливу на поточну конкурентоспроможність.

З іншого боку, низка заробітна плата свідчить про переважне використання низькокваліфікованої праці, тобто ще раз підтверджує відсутність інноваційної моделі конкуренції та ставить завдання перед системою освіти та ППО про вирівнювання цього чинника.

Впровадження інноваційної моделі залежить від людського капіталу. Сучасна конкуренція на світових ринках базується на перевагах вищого гатунку, які відповідають відповідній стадії розвитку ринку. Тому безконтрольний імпорт дозволить більш досконалим, з точки зору використання важелів забезпечення конкурентоспроможності, виробникам м'яко та майже без опору увійти у національний ринок, поглинути або трансформувати його під свої завдання.

Рівень заробітної плати та її динаміка демонструють посилення позиції низькотехнологічного виробництва. Формальне підвищення рівня мінімальної заробітної плати без структурних змін у виробничій сфері, тобто без підвищення продуктивності праці, зниження матеріалоємності виробництва, – зменшує і без того невеликі можливості конкурентоспроможності, зменшуючи сумнівну цінову привабливість (пріоритет) українського виробника. Посилення негативних тенденцій у сфері людського капіталу виступає стимулятором розвитку деструктивних міграційних процесів. Нажаль, компенсаторні функції використовуються дуже слабо: в країні готується недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів для потреб ефективного управління виробництвом. Нажаль, у майбутніх спеціалістів майже відсутня матеріальна мотивація отримання більш досконалого ступеню освіти. Система освіти, методики навчання не відповідають інтенсивній моделі розвитку господарства. В свою чергу, збереження цієї ситуації і надалі потенційно знижує конкурентоспроможність національної економіки.

Особливий внесок негативного характеру, який отримала у 2004 р. національна конкурентоспроможність, був отриманий завдяки реалізації урядом фіскально-соціальної моделі економічної політики.

В результаті посилення фіскального тиску на продуктивний сектор економіки для забезпечення соціальних виплат конкурентоспроможність значно знизилася. Серед найбільш яскравих прикладів фіскального тиску слід визначити: практику податкових десантів; упереджувально - примусове скорочення заборгованості перед бюджетом; адміністративна наполегливість у конвертації бюджетної заборгованості з відшкодування ПДВ у державні цінні папери (пролонгація та реструктуризація боргу держави); збереження територіальної та галузевої нерівності у податковому навантаженні на бізнес; високий рівень корупції разом з податковим адмініструванням; погіршення умов конкуренції.

Найбільш серйозні побоювання викликає орієнтованість представників малого та середнього бізнесу на взаємодію із місцевою, а великого – з центральною владою. Мається на увазі не співпраця та вирішення регіональних та державних стратегічних проблем, а “зрощування” капіталу та влади з метою підвищення власної ефективності, що дає право констатувати наявність рентного характеру конкуренції, використання переваг та пільг з метою використання бюджетних джерел та ресурсів підвищення внутрішньої екстенсивної ефективності. У такому випадку жорстка монетарна політика не є засобом макроекономічного регулювання, а носить штучний характер і використовується як додатковий засіб монополізації сектора.

Література.

1. Доповідь про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році – К.: Інформаційно - видавничий центр Держкомстату України, 2006 – 163 с.
2. International Financial Statistics – Wash.: IMF. – 2001. - №9. – Р.56.
3. Бізнес-середовище у Україні (Проект “Дослідження підприємницької діяльності в Україні” За сприяння Міністерства закордонних справ Королівства Норвегії) – 2004. – 100 с.